

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่อง "นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น" ฉบับนี้ ผู้เขียนใช้กรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (political ecology approach) ผสมกับแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยใช้แนวคิดกลุ่มอำนาจท้องถิ่น (local power) แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ (entourage) และแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (new social movement) เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับแนวคิดการสร้างเขื่อนในฐานะที่เป็นบริบทที่มาของความขัดแย้งในสังคมไทย จากกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นพบว่า แนวคิดการสร้างเขื่อนเกิดขึ้นภายใต้ต้นนโยบายการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับระบบโลก เพราะโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นถูกกำหนดจากรัฐบาลประเทศโลกที่หนึ่ง ธนาคารโลก กลุ่มอุตสาหกรรมเขื่อนในประเทศโลกที่หนึ่ง ชำราชการระดับสูง และผู้กำหนดนโยบาย ที่ทำให้การสร้างเขื่อนเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ แต่จากการพิจารณาย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนทั้งในระดับสากลและของประเทศไทย กลับพบว่า การสร้างเขื่อนเป็นเรื่องของผลประโยชน์ของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมเขื่อนในประเทศโลกที่หนึ่งและระบบทุนนิยมโลกที่สร้างให้เขื่อนเป็น "สัญลักษณ์ของการพัฒนา" เพื่อครอบงำให้เกิดความต้องการสร้างเขื่อนในประเทศไทย

ข้อค้นพบดังกล่าวนี้มีความจำเป็นที่จะต้องนำมาอธิบายเพื่อให้เห็นกระแสดังกล่าวเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในสังคมไทยที่เชื่อมกันอย่างจริงจังว่า "การสร้างเขื่อนคือการพัฒนา" นั้น แท้จริงแล้ว คือ "มายาคติ" ที่ครอบงำสังคมไทย ผ่าน "วิทยาศาสตร์ของการสร้างเขื่อน" อย่างแยบยล

ประเด็นที่สอง เป็นการกล่าวถึงปฏิบัติการของกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทยที่ผลักดันให้เกิดการสร้างเขื่อนโดยใช้เหตุผลการอธิบายชุดหนึ่งที่เรียกว่า "การพัฒนา" เพื่อสร้างความชอบธรรม ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม เมื่อถูกหักท้วงและเรียกร้องให้ทำความเข้าใจถึงเหตุผลความจำเป็นของการสร้างเขื่อน เรื่องดังกล่าวก็ถูกกลุ่มต่างๆ ที่มีนักการเมืองท้องถิ่น นักธุรกิจ

พลัดถิ่น สื่อท้องถิ่น เป็นหัวหอก และโยงกับกลุ่มการเมืองระดับชาติทำให้เป็น "การเมือง" ด้วยการกดทับคำเรียกร้องของชาวบ้านและปฏิเสธเหตุผลที่ชาวบ้านเสนอ และการสร้างความชอบธรรมให้กับการได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อน

ในกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น เห็นได้ชัดว่า จะไม่สามารถทำความเข้าใจรัฐไทยได้ หากไม่คำนึงถึงความสลับซับซ้อนและพลวัตของอำนาจรัฐ การพิจารณารัฐในฐานะเป็นผู้ครองและใช้อำนาจเพียงฝ่ายเดียวย่อมจะทำให้ละเลยการมองเห็นกลุ่มข้าราชการ กลุ่มการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ รวมทั้งกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ที่อาศัยอำนาจรัฐปฏิบัติการและผลักดันให้เกิดการสร้างเขื่อนในนามของรัฐ

การศึกษานี้ยังพบว่า การเคลื่อนไหวผลักดันโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นของกลุ่มต่างๆ ได้มีการใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายเพื่อสร้างความชอบธรรม และบังคับให้ชาวบ้านยอมจำนนออกจากพื้นที่ กลยุทธ์เหล่านี้ ได้แก่ 1) การใช้เทคโนโลยีของอำนาจคือความรู้แบบวิทยาศาสตร์ 2) การให้คำอธิบายชุดหนึ่งโดยอาศัยสถานการณ์น้ำท่วม-ภัยแล้ง มาสร้างความชอบธรรม 3) การช่วงชิงความหมายของการประชาพิจารณ์ 4) การใช้กลไกรัฐต่างๆ เช่น กฎหมาย และกลไกรัฐสภา 5) การอิงและแอบอ้างสถาบันพระมหากษัตริย์ 6) การนำคติความเชื่อและพิธีกรรมที่รับใช้รัฐและแผ่ความรุนแรงมาปรับใช้ 7) การข่มขู่คุกคามและใส่ร้ายป้ายสี และ 8) การ "ปิดล้อม" ทางด้านข้อมูลข่าวสารและการพัฒนา

กลยุทธ์เหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้สภาพของการฉีกอำนาจกันของฝ่ายต่างๆ ทั้งข้าราชการ นักการเมือง และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ที่สะท้อนให้เห็นถึงการฉีกกันของ "อำนาจ" และ "อิทธิพล" เพื่อจัดการกับชาวบ้าน แต่กลุ่มต่างๆ เหล่านี้หาได้มีเอกภาพเพราะมีการต่อสู้ช่วงชิงกันในเรื่องของผลประโยชน์ต่างๆ แต่ก็มีมีการพยายามรวมกลุ่มกันเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ในโครงการเพื่อให้เกิดการฉีกอำนาจกันต่อไป

ประเด็นที่สาม เป็นการกล่าวถึงการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านที่มีการใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายสลับซับซ้อน การศึกษานี้ สามารถสรุปแนวทางการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการต่อสู้ต่อรองคัดค้านเขื่อนได้ดังนี้

1) การต่อสู้ของชาวบ้านเป็นการใช้การเมืองวัฒนธรรม (culture politics) ที่ทำให้ชาว สะเดียบมีตัวตนในสังคมและมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยการให้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเพื่ออาศัย "อิทธิพล" มาคานกับ "อำนาจ" และ "อิทธิพล" ของฝ่ายสนับสนุนเขื่อน การปรับใช้พิธีกรรม การตั้งเผ่าหนึ่งเจียบ การรื้อฟื้นหรือสร้างตำนาน-ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น (re-inventing history) มาใช้ในการต่อสู้

และสร้างความชอบธรรมในการอยู่ในพื้นที่ ทำให้ "พื้นที่เมืองสะเอียบ" มีความศักดิ์สิทธิ์อีกครั้ง (resacralization) กล่าวได้ว่า การรื้อฟื้นหรือสร้างตำนาน-ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเท่ากับเป็นการสร้าง และต่อยอด ตัวตนของชาวสะเอียบที่ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมและหวงแหนพื้นที่ เป็นการกู่ชุมชนที่เทียบได้กับการต่อสู้ของชาวบ้านที่เดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนภูมิพลดังที่ปรากฏในบันทึกของ ป. มาลาทอง ที่มีการสร้างพระร่วงองค์ที่สอง

2) หากพิจารณาในเชิงยุทธศาสตร์ แนวทางการต่อสู้ของชาวบ้านเป็นเรื่องของ "การเมืองของอำนาจ" ที่ชาวบ้านใช้ "การเมืองแบบใหม่" หรือ "การเมืองภาคประชาชน" เข้าต่อสู้กับฝ่าย "อำนาจนิยม" ที่ประกอบด้วยองค์ระหว่างประเทศ ระบบราชการ และเครือข่ายผลประโยชน์ที่ใช้ "การเมืองแบบเก่า" ในการแก้ปัญหาซึ่งสะท้อนให้เห็นจากปฏิบัติการของฝ่ายสนับสนุนเขื่อนตลอดเวลาดังที่กล่าวมาแล้วในส่วนที่สอง

การเมืองแบบใหม่ของชาวบ้าน จะเห็นได้จากการต่อสู้ของชาวบ้านมีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ สรุปได้ดังนี้คือ

ประการแรก ชาวบ้านได้เคลื่อนไหวและร่วมสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้เดือดร้อนจากนโยบายการพัฒนาของรัฐในพื้นที่อื่นๆ และการเชื่อมกับกลุ่มสังคมประชาที่มีแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม และแนวคิดความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรมาต่อสู้ต่อรอง การต่อสู้นี้ก็เพื่อ "ผลักดัน" ให้เรื่องเขื่อนเป็น "ประเด็นสาธารณะ" ที่เปิดโอกาสให้สาธารณะเข้ามีส่วนร่วม ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างพื้นที่ใหม่เพื่อเปลี่ยนเวทีการต่อสู้ที่ถูกปิดล้อมด้านข้อมูลข่าวสารและการพัฒนา มาเป็นเวทีที่มีกลุ่มพลังทางสังคมอื่นเข้าร่วมจนสามารถคานกับ "อำนาจ" และ "อิทธิพล" ของฝ่ายสนับสนุนเขื่อน การต่อสู้นี้ เห็นได้ชัดว่า ไม่ได้ต้องการที่จะล้มล้างอำนาจรัฐ แต่ต้องการเปลี่ยนนโยบายและกระบวนการตัดสินใจของรัฐในเรื่องของการใช้ทรัพยากรและการพัฒนาให้ประชาชนมีส่วนร่วมไปถึงการตั้งคำถามถึงความชอบธรรมของเขื่อนในฐานะที่เป็นตัวแทนของนโยบายการพัฒนากระแสหลัก

ประการที่สอง การเมืองแบบใหม่ของชาวบ้านจะเห็นได้จากชาวบ้านใช้วิธี "การเมืองของข้อมูล" โดยการสร้างสื่อเองในยุคที่ไม่สามารถเข้าถึงสื่อได้และถูกปิดล้อมด้านข้อมูลข่าวสาร การให้ข้อมูลต่อกลุ่มคนต่างๆ อย่างต่อเนื่อง การนำสื่อมวลชนลงพื้นที่เพื่อให้เห็นความจริงอีกด้านของเขื่อนที่ฝ่ายอำนาจนิยมไม่ต้องการเปิดเผย วิธีการต่อสู้ด้วยข้อมูลของชาวบ้านนี้ได้ทำให้สังคมเกิดความสงสัย อยากรู้ และมีกลุ่มที่ต้องการหาคำตอบให้กับสังคมตามมา จนกระทั่งมีการเข้าตรวจสอบศึกษาเพื่อหาคำตอบให้กับสังคมที่ผลออกมาล้วนแต่แสดงให้เห็นความไม่โปร่งใส

ขอบธรรมของเขื่อนซึ่งเป็นตัวแทนของวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะกล่าวถึงผลสะท้อนที่กลับมานี้
ในประเด็นต่อไป

การใช้วิธีการให้ข้อมูลของชาวบ้านนี้ ยังทำให้ชาวบ้านสามารถตอบโต้กับกลุ่มอำนาจ
ท้องถิ่นเมื่อผนวกกับการใช้การเมืองวัฒนธรรมจึงทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่แต่เดิม
สนับสนุนเขื่อนได้หันมายอมรับฟังข้อเท็จจริง

ประการที่สาม ชาวบ้านได้เปลี่ยนจิตสำนึกจนกระทั่งมีศักยภาพในการดูแลรักษาป่าและ
ได้พิสูจน์ให้เห็นว่ากิจกรรมของชาวบ้านมิใช่การสร้างภาพมาอ้างความชอบธรรมแต่เป็นเรื่องของ
การปฏิบัติอย่างจริงจังที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและชุมชน แม้ว่าชาวบ้านจะถูกเย้ยหยัน ใสร้ายป้ายสี
และถูกปิดล้อมจากการเมืองแบบเก่า แต่ชาวบ้านก็ยืนหยัดถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร
จนกระทั่งทำให้รัฐยอมรับสิทธิชุมชน "สิทธิชุมชน" จึงปรากฏขึ้นเป็นรูปธรรมจากการยืนหยัดต่อสู้
อย่างเข้มแข็งและสามัคคีกันของชุมชน

การต่อสู้ของชาวบ้านจึงเป็นการเติมเนื้อหาของ "การเมืองแบบใหม่" หรือ "การเมือง
ภาคประชาชน" ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งแสดงให้เห็นว่า "ชุมชนคือฐานที่มั่นสำคัญในการปฏิรูป
การเมือง"

ข้อค้นพบอีกประการก็คือ ชาวบ้านถูกสร้างภาพให้เห็นว่าเป็นพวกนิยมความรุนแรง แต่
จากการศึกษานี้พบว่า ชาวบ้านใช้วิธีดังกล่าวเป็นทางเลือกสุดท้ายเมื่อวิธีการอื่นไม่สามารถที่จะ
ทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นมาได้ ดังจะเห็นได้จากการต่อสู้ในช่วงแรกๆ ของชาวบ้านเป็นการแสดง
พลังอย่างสันติ การเข้ายื่นหนังสือตามระบบราชการ จนถึงขั้นการเข้าชี้แจงต่อนายกรัฐมนตรี
ด้วยเหตุด้วยผล แต่เสียงของชาวบ้านก็ไม่ถูกรับฟัง กลับถูกทำให้เป็นการเมือง และมีการใช้
"อำนาจ" และ "อิทธิพล" เข้ากระทำต่อชาวบ้านจนกระทั่งก่อให้เกิดความคับแค้นขึ้นจนแปรเป็น
ความรุนแรง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นภาพที่ปรากฏขึ้นทั่วไปในสังคมไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า
นโยบายและการปฏิบัติของรัฐไม่มีประสิทธิภาพ ขาดการเคารพต่อสิทธิของคนในท้องถิ่น

ประเด็นที่สี่ เป็นการแสดงให้เห็นผลสะท้อนและนัยทางสังคมและการเมืองจากการต่อสู้
ของชาวบ้าน ซึ่งการศึกษานี้ พบประเด็นสำคัญคือ การต่อสู้ของชาวบ้านได้ทำให้เกิดหลักฐาน
การโต้เถียงในหลายแง่มุมที่ทำให้ "เขื่อนมิใช่คำตอบของการพัฒนา" ไม่ว่าจะเป็นแง่มุมของ
ผลประโยชน์แอบแฝงของเขื่อน ความไม่มีเหตุผลหรือความไม่คุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์และ
วิศวกรรมศาสตร์ ความไม่เป็นธรรมทางสังคม คุณค่าและมูลค่าความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่จะ
เกิดขึ้น การเคลื่อนไหวต่อสู้จึงเป็นเรื่องของ "การเมืองของความรู้" ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่
เคยถูกผูกขาดโดยชาวตะวันตก รัฐ นักวิชาการการเมือง บริษัทที่ปรึกษาต่างๆ เป็นความรู้ที่ถือว่า

เด็ดขาด เป็นที่เชื่อถือ ได้รับการยกย่อง และเป็นคำตอบของการพัฒนา ถูกชาวบ้านลุกขึ้นมาถาม และทำหาย และมีคนเอาไปแปล การต่อสู้นี้ แม้จะไม่โลดโผน ดังเช่น การเดินขบวน การชุมนุม แสดงพลังมวลชน ซึ่งเป็นวิธีการเคลื่อนไหวที่ซัดในยามหน้าสิ่วหน้าขวาน แต่การต่อสู้นี้ก็ทำให้เกิดผลอย่างใหญ่หลวง นั่นก็คือ การทำลายความชอบธรรมของวิทยาศาสตร์การสร้างความเชื่อในทุกด้าน

ผลของการต่อสู้ของชาวบ้านจึงสะท้อนถึง “การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย” และมีนัยว่า “ไม่มีใครถือครองสังขรณ์แต่ผู้เดียวได้ตลอดกาล”

2. ข้อเสนอเชิงวิชาการ

การศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า กรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองสามารถอธิบายความสลับซับซ้อนของนโยบายการสร้างเชื่อของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นและก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี การศึกษาส่วนใหญ่แล้วเป็นไปตามกรอบแนวคิดทฤษฎีนิเวศวิทยาการเมืองตามผู้เขียนใช้เป็นกรอบความคิดหลักในการศึกษานี้

การที่ผู้เขียนผนวกเอาแนวคิดเกี่ยวกับ “กลุ่มชนี้อำนาจและกลุ่มอำนาจท้องถิ่น” ตามข้อเสนอของ เทอร์ตัน (2533) และการพิจารณาโดยนำเรื่องของ “กลุ่มอุปถัมภ์” (entourage) ตามที่ ม.ร.ว. อคิน ระพีพัฒน์ เสนอ (อ้างใน ชยันต์ วรรณระภูติ, 2537) และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางอำนาจและการเมืองไทยโดยการอธิบายด้วยคำว่า “อำนาจ” และ “อิทธิพล” ตามข้อเสนอของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2535) เข้ามาใช้ในการศึกษานี้ เพื่อเติมให้กรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองมีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจการเมืองไทย ได้ช่วยให้ผู้เขียนเห็นถึงความสลับซับซ้อนของนโยบายการสร้างเชื่อที่ว่า แรงผลักดันเพื่อให้มีการสร้างเชื่อขึ้นมาจากรัฐและองค์กรเหนือรัฐเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเป็นหัวหอกในการผลักดันเชื่อด้วย ซึ่งเป็นการทำให้เกิดความเข้าใจรัฐไทยได้ดียิ่งขึ้น

ผู้เขียนจึงเสนอว่า หากจะนำเอากรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองมาศึกษาปัญหาความขัดแย้งเรื่องของทรัพยากรในสังคมไทยก็ควรที่จะพิจารณาแนวคิดที่ผู้เขียนเพิ่มเติมเข้าไปด้วย

ในส่วนของกรณีวิเคราะห์การต่อสู้ของชาวบ้านที่ผู้เขียนเน้นไปที่การใช้วิธีการแบบ Gramscian ตามข้อเสนอของ Moore (1993) ก็เป็นจุดสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนสามารถเข้าใจถึงแนวการต่อสู้ในมิติทางวัฒนธรรมจนกระทั่งเห็นถึงการเมืองวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างชัดเจน

การที่ผู้เขียนได้เพิ่มแนวการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (new social movement) ตามที่ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2538) ได้เสนอไว้ว่า ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่แตกต่างจากการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าตรงที่ ขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมเป็นการต่อสู้เพื่อให้เกิดการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่นหรือชุมชน การเน้นไปที่การพัฒนาที่ให้ชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นตัวตั้งไม่ใช่สังคมแบบตะวันตก เช่น ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยเป็นตัวตั้ง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมได้ตั้งคำถามอย่างจริงจังกับชุดวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักที่ไม่มีที่ยืนให้กับกลุ่มคนที่เสียเปรียบและด้อยโอกาสและไม่เคารพต่อภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวบ้าน และขบวนการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นจากการที่เห็นว่าไม่ได้รับการดูแลปกป้องจากรัฐจึงลุกขึ้นมาต่อสู้เอง ผลการศึกษาของผู้เขียนในประเด็นการต่อสู้ของชาวบ้านจึงสอดคล้องตามที่ไชยรัตน์เสนอ

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาที่ผู้เขียนค้นพบว่า การต่อสู้ของชาวบ้านที่เข้มแข็งได้นำไปสู่การรวมผู้คนเข้ามาร่วมวิพากษ์ตรวจสอบเงื่อนไขจนกระทั่งสามารถทำให้เห็นมายาคติของเขื่อนในฐานะที่เป็นตัวแทนวิทยาศาสตร์ที่แต่เดิมถูกผูกขาดโดยชาวตะวันตกและรัฐ อีกทั้งยังเป็นการต่อสู้ที่เป็นการเมืองแบบใหม่เข้าสู่กับฝ่ายอำนาจนิยมที่เป็นการเมืองแบบเก่าที่สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนคือฐานที่มั่นของการเมืองภาคประชาชนนับว่าเป็นการทำให้ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ชัดเจนมากขึ้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ควรเน้นหรือให้ความสำคัญกับการต่อสู้ของชาวบ้านในระดับรากหญ้าให้มากขึ้น เพราะการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมมักจะสนใจหรือมุ่งไปที่กลุ่มชนชั้นกลางที่รับเอากระแสแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมมาจากตะวันตกเป็นหลักและมักไม่มีที่ยืนให้กับชาวบ้าน

ข้อค้นพบในการศึกษานี้ที่พบว่า การต่อสู้เคลื่อนไหวของชาวบ้านที่มีการใช้ การเมือง วัฒนธรรม การเมืองแบบใหม่ และการเปลี่ยนจิตสำนึกเพื่อรวมตัวกันอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อยืนยันถึงสิทธิและวิถีชีวิต เป็นข้อค้นพบที่แตกต่างไปจากแนวคิดของ Scott (1985) ที่เสนอว่า อาวุธของผู้ไร้อำนาจ (weapons of the weak) คือการใช้ "กลวิธีการต่อต้านประจำวัน" (everyday resistance) เช่น การชูปชิตินินทา การเก็บผลประโยชน์จากการทำงาน การลักขโมย การทำลายข้าวของ เพื่อนำมาอ้างเพื่อกีดเซาะความชอบธรรมของวาทกรรมกระแสหลัก เป็นกลวิธีการต่อสู้ที่อยู่ในบริบทของการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า (old social movement)

การศึกษานี้ยังชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของการนำเอาแนวการวิเคราะห์วาทกรรมมาศึกษาเรื่องเขื่อนในสังคมไทย ดังการศึกษาของกิตติพร ใจบุญ (2538) ที่ทำการวิเคราะห์หัตถบถ (text) ที่

ผลิตโดยฝ่ายต่างๆ เพราะการศึกษาของผู้เขียนไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของเงื่อนไขว่ามีพื้นฐานมาจากมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) และความขัดแย้งมีรากเหง้าที่สัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ดังนั้น ดัชนีที่ก่อกำเนิดถือว่าเป็นวาทกรรมจึงเป็นการให้ความหมายของวาทกรรมที่แคบและทำให้มองไม่เห็นความสลับซับซ้อนที่อยู่เบื้องหลังความขัดแย้งเรื่องเงื่อนไขได้อย่างแท้จริง

3. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ในเชิงนโยบาย การศึกษานี้ได้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญก็คือ นโยบายการสร้างเงื่อนไขทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมนั้นเกิดจากความบกพร่องของนโยบายรัฐหลายประการ ซึ่งผู้เขียนมีข้อคิดเห็นเชิงเสนอแนะที่สังคมไทยควรร่วมกันผลักดันดังนี้

ประการแรก เนื่องจากแนวคิดการสร้างเงื่อนไข ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของผลกระทบต่อชุมชน สิ่งแวดล้อม และความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากร (environmental justice) ขณะเดียวกันก็ไม่โปร่งใสและยังเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มต่างๆ ทั้งในระดับนานาชาติและท้องถิ่น เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งในสังคมไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายและการปฏิบัติของรัฐที่ลำเอียงอีกทั้งยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการใช้อำนาจและอิทธิพลขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่นำไปสู่การเกิดบาดแผลในตัวชาวบ้านที่ไม่ได้รับความยุติธรรมจากรัฐ และบาดแผลนี้ลบเลือนได้ยาก ภาพดังกล่าวนี้ได้เกิดมานานแล้ว และปรากฏอยู่ทั่วไปในแทบทุกเงื่อนไข ดังนั้น สังคมจึงต้องผลักดันให้รัฐต้องทบทวนนโยบายการสร้างเงื่อนไขอย่างจริงจัง เพื่อมิให้เกิดสภาพของบาดแผลจากการสร้างเงื่อนไขในนามของการพัฒนาด้วยการจัดทศนะแบบอำนาจนิยม และหันมาเคารพต่อสิทธิและวิถีชีวิตของผู้ได้รับผลกระทบจากเงื่อนไข

ผู้เขียนเห็นว่า ปัจจุบันยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว แม้แต่รัฐเองก็มีการใช้รัฐธรรมนูญที่บัญญัติให้เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนั้นรัฐจึงต้องเปลี่ยนนโยบาย การปฏิบัติ และทศนะให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมและการเมืองด้วย

ประการที่สอง เพื่อไปให้พ้นจากความขัดแย้งเรื่องเงื่อนไข ผู้เขียนเห็นว่า จำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหามลกระทบของเงื่อนไขที่สร้างไปแล้วอย่างจริงจัง โดยการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม (restoration) และการฟื้นฟูชุมชนที่ได้รับผลกระทบ (social reparation) โดยใช้หลักการเช่นเดียวกับการจ่ายค่า "ปฏิกรณ์สงคราม" แต่ปรับมาใช้กับการพัฒนาที่เรียกว่า "ค่าปฏิกรณ์การพัฒนา"

ขณะเดียวกัน ก็ต้องปรับนโยบายการจัดการน้ำและพลังงานโดยการแสวงหาทางเลือกอื่น แทนการสร้างเขื่อน เช่น การจัดการและวางแผนพลังงานและการใช้น้ำในแนวทางอุปสงค์ (demand side management) การจัดการระบบชลประทานที่ไม่รวมศูนย์แต่ต้องกระจายอำนาจ เพื่อให้ชุมชนได้นำความรู้ท้องถิ่น เช่น ระบบเหมืองฝาย เป็นต้น มาใช้ในการจัดการน้ำ รวมทั้งการแก้ปัญหาภัยแล้ง-น้ำท่วม โดยการใช้แนวทางที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ เช่น การใช้แนวทางการอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) ที่เหมาะสม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมตามสภาพภูมินิเวศน์ของแต่ละลุ่มน้ำ

เพื่อให้การดำเนินการดังกล่าวนี้เกิดรูปธรรมขึ้นมา ผู้เขียนเห็นว่า จะต้องจัดให้มีคณะกรรมการเขื่อนแห่งชาติหรือคณะกรรมการที่มีลักษณะขององค์กรมมหาชนอิสระที่มีองค์ประกอบของตัวแทนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบและฝ่ายต่างๆ ของในสังคม เพื่อให้เป็นกลไกดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องเขื่อนอย่างจริงจัง มิใช่รอให้มีการประท้วงแล้วตั้งคณะกรรมการ เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลก็ล้มกรรมการดังกล่าว และก็เกิดการประท้วงขึ้นอีกจนกลายเป็นวงจรที่ไม่สิ้นสุด ดังที่เกิดขึ้นตลอดหลายปีที่ผ่านมา

ข้อเสนอดังกล่าวของผู้เขียนนี้ เป็นเพียงหลักการเบื้องต้นเท่านั้น เพราะการแก้ปัญหาเรื่องเขื่อนมีรายละเอียดอีกมากมายหลายแง่มุม หากต้องการที่จะทราบรายละเอียดสามารถดูได้จากรายงานที่สำคัญ 2 ฉบับคือ

รายงานฉบับแรกคือ ข้อเสนอของคณะกรรมการกลางเพื่อแก้ปัญหาสามัคยาคนจนกลุ่มเขื่อนที่เสนอในปี 2543

รายงานฉบับที่สอง คือ รายงานเรื่อง Dams and Development ของคณะกรรมการเขื่อนโลก (World Commission on Dams) โดยปรับใช้ข้อเสนอของรายงานเพื่อแก้ปัญหาเขื่อนที่สร้างไปแล้ว เขื่อนที่กำลังก่อสร้าง และข้อเสนอในเรื่องของกรอบการตัดสินใจเรื่องเขื่อนบนฐานความรู้ใหม่ที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล